

УДК [34.096:316.4](477)

М. В. Пампура,

кандидат юридичних наук, здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ФОРМИ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ У ПЕРЕХІДНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розкрито зміст поняття «деформація правової свідомості». Розглянуто сучасні наукові підходи до класифікації форм деформації правової свідомості. Досліджено особливості правового нігілізму і правового ідеалізму як основних форм деформації правової свідомості. Визначено основні напрямки подолання деформації правосвідомості в сучасному суспільстві, що трансформується.

Ключові слова: права свідомість, деформація правової свідомості, форми деформації правової свідомості, правовий нігілізм, правовий ідеалізм, трансформаційні процеси.

Постановка проблеми. Велика кількість проблем і протиріч, з якими стикається державна влада під час проведення державних реформ, виявляється пов'язаною зі специфічними особливостями стану та з рівнем розвитку національної правосвідомості. Тож важливим у взаємодії правосвідомості і трансформаційних процесів стає питання про певний перехідний період, коли індивідуальна, групова і суспільна правосвідомість містять у собі три основні компоненти: залишки старої правосвідомості, що вдосконалюється, елементи нової вдосконаленої правосвідомості й девіантні елементи, що займають проміжну, по суті перехідну, позицію. Найчастіше саме третій елемент займає найбільший обсяг правосвідомості на перехідному етапі. Його панування призводить до неадекватних правових та поведінкових реакцій індивідів і груп у різних ситуаціях.

Стан дослідження. Теоретичні дослідження правосвідомості проводилися такими відомими вченими, як Г. Єфремова, О. Лукашева, В. Нерсисянц, А. Ратінов, М. Соколов, І. Фарбер та ін. Аналіз правосвідомості, її окремих характеристик та особливостей присвячені праці таких сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників, як М. Агєєва, К. Бельський, В. Демічева, О. Денисова, М. Вовленко, І. Жданов, Т. Мартинюк, В. Мухін, О. Скакун, Я. Турбова та ін. Проблема деформації правосвідомості досліджувалася у працях П. Баранова, О. Волощенко, М. Горшкова, Н. Гранат, І. Карпеця, В. Коробки, М. Матузова, О. Мельничука, В. Плетнікова та ін.

Сьогодні проблеми, пов'язані з аналізом стану і розвитку правосвідомості, актуалізуються й висуваються на перший план. Таким чином, уявляється, що є всі підстави розглядати правосвідомість як один із найважливіших об'єктів пізнання теорії держави і права, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Метою статті є дослідження основних форм деформації правової свідомості в суспільстві, яке трансформується, що передбачає визначення поняття «деформація правосвідомості», класифікацію можливих форм деформації правосвідомості та аналіз правового нігілізму і правового ідеалізму як найважливіших форм деформації правосвідомості, а також окреслення можливих напрямків їх подолання в сучасному українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Деформація правосвідомості являє собою негативне викривлення ідейно-психологічної сфери особистості, групи або суспільства, що здатне завдати шкоди правовому регулюванню суспільних відносин та що знаходить свій прояв як у сфері свідомості, так й у сфері юридичної практики [1, с. 26]. Сучасні дослідники відзначають, що деформація правосвідомості як складне соціальне та ідейно-психологічне явище правового життя суспільства охоплює собою всі рівні і види правосвідомості, уражаючи сфери ідеології та психології [2, с. 140], знаходячи свій прояв у індивідуальній, груповій та суспільній правосвідомості, виявляючись у буденному, теоретичному і професійному її різновидах [1, с. 26].

Традиційно в юридичній літературі виділяють кілька основних форм деформації правосвідомості, які відрізняються ступенем викривлення компонентів правосвідомості у відбитті правової дійсності і які в своїй сукупності розкривають сутність і зміст цього явища [2, с. 142]. Зокрема, низка вчених виділяє такі основні форми деформації правосвідомості, як правовий інфанталізм, правовий негативізм, правовий егоцентризм, правовий фетишизм, правовий дилетантизм, перероджена правосвідомість та ін. [3, с. 482–483; 4, с. 176; 5, с. 16–17]. Зазначимо, що ці форми деформації правової свідомості перш за все є формами індивідуальної правосвідомості, що, між тим, не виключає їх проявів як на груповому, так і на суспільному рівнях.

До головних форм деформації правової свідомості відносяться правовий нігілізм та юридичний ідеалізм [6, с. 12; 7, с. 34]. Зокрема,

М. Матузов розглядає їх як дві сторони однієї медалі – загальної картини юридичного безкультур'я. «Якщо правовий нігілізм означає недооцінку права, то правовий ідеалізм – його переоцінку, – наголошує вчений, – обидва ці явища мають одне коріння – нерозвиненість правосвідомості, дефіцит політико-правової культури. Зазначені крайнощі, незважаючи на їх зовнішню протилежну спрямованість, урешті об'єднуються в єдине, подвійне зло» [6, с. 12].

Правовий нігілізм, на думку багатьох дослідників, є найпоширенішою й найбільш укоріненою формою деформації правосвідомості. Серед учених-теоретиків нема єдиного підходу до розуміння його сутності. У найзагальнішому вигляді явище правового нігілізму можна розглядати як дефект правової свідомості, що виявляється в усвідомленому ігноруванні вимог закону, але, однак, виключає злочинний намір, що й відмежовує його від інших форм деформації правосвідомості.

Найзагальніша риса правового нігілізму, що є однією з визначальних характеристик даного виду деформації правосвідомості, – це зверхнє, зневажливе, скептичне сприйняття права, оцінка його не як базової, вихідної ідеї, а як другорядного явища у загальній системі людських цінностей [6, с. 5]. Аналіз сутності феномена правового нігілізму дає можливість визначити такі основні ознаки правового нігілізму, як: демонстративний і конфронтаційно-агресивний характер; масове поширення; різноманітні форм прояву; злиття з політичним, моральним, духовним та економічним нігілізмом; руйнівний характер [6, с. 12].

До характерних ознак правового нігілізму, що розкривають його сутність і відрізняють від інших форм деформації правосвідомості, слід також віднести: розчарування в правових ідеалах; втрату віри в цінність ідей законності і справедливості; установку на вихід з правового поля діяльності та прагнення до протиставлення ідеї права інших цінностей неправового характеру [2, с. 149].

Правовий нігілізм, безумовно, є загальноісторичним явищем: така форма деформації правової свідомості присутня у будь-якому суспільстві; проте, відбиваючи ментальність тієї чи іншої нації та одночасно становлячи її невід'ємну складову частину, правовий нігілізм має своєрідні, специфічні прояви у правосвідомості кожного конкретного народу. Тому уявляється цілком можливим розглядати цю форму деформації правової свідомості як дещо властиве певній нації в її етносоціальному й політико-правовому значенні, що розвивається залежно від конкретних історичних, соціально-економічних, географічних, культурних, мовних та інших чинників.

Слід зазначити, що більшість сучасних вчених за основу пропонованих ними визначень правового нігілізму беруть визначення, дане М. Матузовим, який зазначав, що «правовий нігілізм можна визначити як психологічно негативне ставлення до права з боку

громадян, посадових осіб, державних і суспільних структур, а також фактичні дії-правопорушення зазначених суб'єктів; феномен, що є елементом суспільної свідомості, способу життя, ментальності, способів, ліній поведінки індивіда або групи» [8, с. 2087]. О. Гуліна визначає правовий нігілізм як «факт об'єктивної реальності, що виявляється у байдужому, недовірливому, зневажливому ставленні до права, закону, законності, держави, її символів або навіть у повному запереченні їх соціальної цінності» [9, с. 17–18]. М. Панкратова пропонує визначення правового нігілізму як «комплексного, небезпечного соціально-деструктивного правового явища, що поглинає й деформує більшість сфер суспільного, культурного, політичного, правового життя суспільства й держави; значно впливає на формування правосвідомості широких мас населення» [10, с. 6].

Таким чином, можна відзначити, що в сучасній юридичній науці існує досить широкий спектр трактувань поняття «правовий нігілізм», однак у найзагальнішому вигляді їх можна звести до розуміння правового нігілізму як однієї з форм правосвідомості особистості або групи, що характеризується негативним ставленням до закону та цінностей права аж до повного невір'я в його потенційні можливості щодо вирішення соціальних проблем [11, с. 249]. Розуміння природи і змісту феномена правового нігілізму вимагає виділення та характеристики його основних видів, форм і проявів.

Уявляється, що природа правового нігілізму є, щонайменше, подвійною. Так, В. Самігулін пропонує виділяти у структурі правосвідомості два ключові елементи: заперечення цінності права та негативну оцінку права. Заперечення цінності права – це правовий нігілізм, що здебільшого стосується правової ідеології, рівня теоретичної (наукової) свідомості, тоді як негативна оцінка права (системи права, правової системи) та його заперечення може не підніматися до рівня правової ідеології, теоретичного знання, частіше це відбувається на рівні соціально-правової психології (на рівні емоцій та почуттів) [7, с. 39–40].

Правовий нігілізм існує в різних формах: підміна законності доцільністю, неповага до правоохоронних органів, непокора конкретному закону, навмисне порушення законів та інших нормативно-правових актів, повне заперечення правової системи [12, с. 38].

М. Магузов виділяє такі найбільш яскраві й очевидні форми прояву правового нігілізму:

- навмисне порушення чинних законів та інших нормативно-правових актів (найбільш грубий і небезпечний вид правового нігілізму);
- масове недотримання і невиконання юридичних приписань (коли суб'єкти правовідносин не співвідносять свою поведінку з вимогами правових норм);
- видання суперечливих правових актів (що призводить до «війни законів», коли взаємовиключні закони нейтралізують один одного);
- підміна законності доцільністю (політичною, ідеологічною або прагматичною);

- конфронтація представницьких і виконавчих структур (що породжує багатовладдя на різних рівнях або навіть безвладдя);
- порушення прав людини (слабка правова захищеність підтримує віру в закон, у здатність держави забезпечити порядок в суспільстві);
- теоретична форма правового нігілізму (в науковій сфері, у роботах юристів та ін.) [13, с. 596–607].

Деякі дослідники правового нігілізму відзначають, що він являє собою сукупність трьох основних складових:

1) внутрішнього розуміння (особистісно мотивованого) або визнання неспроможності права (його норм, інститутів, галузей) як об'єктивної цінності;

2) особистісного ставлення до права або правооцінюючої позиції (активної або пасивної), що залежить від рівня розвитку і якості особистості та є поведінковим стимулом;

3) мотивованої поведінки (правомірної або неправомірної) суб'єкта, спрямованої на досягнення своєї мети найбільш зручним шляхом [14, с. 66].

Можна виділити також відкритий і прихований правовий нігілізм. Проявом прихованого нігілізму стають дії, що видаються правовими, але насправді такими не є. Результатом такого роду дій стають, наприклад, неправові закони, неправосудні судові рішення (вироки, постанови, визначення). Врешті складається так звана правова антикультура. Таким чином, деформована правосвідомість позначається на стані конкретної правової системи найгіршим чином – на свідомості й діяльності окремих людей, їх асоціацій, а в суспільстві у цілому домінують не правові цінності, а правові антицінності [7, с. 38].

Ще в 1989 році В. Туманов виділив, по-перше, пасивну та активну форми правового нігілізму. Для пасивної форми характерним є байдуже ставлення до права, явна недооцінка його ролі й значення, тоді як активному правовому нігілізму властиве усвідомлено вороже ставлення до права. По-друге, вчений, розділяючи правовий нігілізм на високому поверсі суспільної свідомості (у вигляді ідеологічних плинів і теоретичних доктрин) та правовий нігілізм на рівні повсякденної, масової свідомості (у формі негативних установок, стійких упереджень і стереотипів), виділив також нігілізм відомчий, котрий виявляється в тому, що підзаконні акти нерідко стають «надзаконними», тобто такими, в яких юридичні норми не узгоджуються одна з одною, внаслідок чого виникають найгостріші юридичні колізії [15].

Н. Варламова наголошує на тому, що зміст правового нігілізму становлять такі елементи: відсутність у масовій свідомості уявлень про те, що нормативне регулювання суспільних відносин має здійснюватися, виходячи з визнання свободи і формальної рівності їх суб'єктів; несприйняття зазначених принципів як головних цінностей; невміння та небажання будувати відносини на основі таких принципів (цінностей). На думку дослідниці, у правосвідомості

громадян пострадянського суспільства присутні всі зазначені елементи (різновиди) правового нігілізму, що «мають загальні витoki, але різні наслідки» [16, с. 79–80].

Аналіз конкретних проявів правового нігілізму в сучасному українському суспільстві дозволив М. Бурдоносовій виділити такі основні його види, як інфантильний, фрустраційний, мстивий, відшкодовуючий, регресивний, абсолютний і відносний, первинний і похідний, очевидний і прихований, конформістський і принциповий, стійкий і спонтанний, раціональний та емоційний, постійний і ситуативний, екстравертний та інтровертний [17, с. 12]. Також дослідниця виокремлює активні й пасивні форми прояву практичного правового нігілізму, а залежно від загальної спрямованості розрізняє конструктивно-інструментальний правовий нігілізм, що виступає в ролі специфічного соціального орієнтира, вказуючи напрям для усунення негативних тенденцій у соціально-правовій сфері, та деструктивний, в основу якого покладено заклик до руйнування існуючих порядків без будь-якої альтернативи [17, с. 12].

З огляду на існування правового нігілізму в різних площинах, на множинність форм і багатоаспектність прояву О. Дручек визначає його як комплексне соціальне, психологічне, ідеологічне явище, що полягає у мотивованому свідомому відторгненні девіантним суспільним середовищем права та пов'язаних із ним цінностей. Його сутність, на думку дослідниці, становить негативно-заперечне ставлення до правової дійсності, яке як певний стан правосвідомості формується в суб'єкта під впливом факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру і має соціальний, психологічний та ідеологічний аспекти вираження. Цей суспільний феномен активізується у кризові періоди буття соціуму, одним з яких є сучасна фаза посткомуністичної трансформації суспільства [18, с. 193]. Під впливом трансформаційних процесів, які переживає наразі пострадянське українське суспільство, правовий нігілізм набуває цілої низки нових якісних характеристик (глобальності, синергетичності, багатовимірності, здатності до новоутворень та ін.) [18, с. 194].

Правовому нігілізму протистоїть таке явище, як правовий ідеалізм (або романтизм), тобто перебільшення реальних регулятивних можливостей правової форми. Через неоднозначність сприйняття цього феномена чіткого визначення правового ідеалізму в сучасній юридичній науці немає. У найзагальнішому вигляді під правовим ідеалізмом розуміється такий стан правосвідомості, коли її носій не є адекватним існуючій правовій реальності, переоцінюючи роль і значення права та його інструментарію в організації соціального життя і регулюванні суспільних відносин. Таким чином, правовий ідеалізм – це форма деформації правосвідомості, що виражається в абсолютизації ролі права і правових інститутів у регулюванні суспільних відносин [19, с. 60]. У цьому випадку одне право не тільки не визнає інше, а ще й абсолютизує своє існування, вважаючи себе єдино

правильним та значущим правом, яке має виключну (абсолютну) цінність. М. Бурдоносова визначає правовий ідеалізм як форму прояву деформації правової свідомості, що виявляється у схильності до гіперболізації ролі права в регулюванні суспільних відносин, перебільшення значення певних правових формулювань, приписування їм здатності радикально змінювати ситуацію в країні без урахування готовності суспільства до цього [17, с. 13]. До основних ознак правового ідеалізму відносяться: наявність у суб'єкта специфічних цінностей, які не відповідають аксіології права; наявність правових ідеалів-гіпербол, які становлять основу його структури; переоцінка права та його можливостей (перебільшення ролі права у вирішенні суспільних питань); надмірне використання регулятивно-нормативного інструментарію [17, с. 14].

Як зазначає М. Матузов, хоча зовні правовий ідеалізм є менш помітним, ніж правовий нігілізм, це явище завдає не меншої шкоди суспільству й державі; правовий ідеалізм, так само, як і правовий нігілізм, є вкрай деструктивним за своєю природою [13, с. 611]. Порівняння цих взаємопов'язаних правових явищ дозволяє встановити, що за наявності правового нігілізму та правового ідеалізму в носія правосвідомості відбуваються зміни:

1) у функціях правосвідомості: з основних функцій порушуються оціночна (ціннісна) та когнітивна (пізнавальна), а в особливо складних випадках – ще й прогностична, коли індивід уже не може об'єктивно оцінювати правові явища;

2) у структурі правосвідомості: деформуються всі її складові, оскільки правовий нігілізм та правовий ідеалізм зачіпають правову психологію та правову ідеологію, а також впливають на правову поведінку особи;

3) на різних рівнях правосвідомості: впливу піддаються буденний, професійний, індивідуальний та колективний рівні [17, с. 15].

Українське суспільство наразі перебуває у процесі посткомуністичної трансформації, що спричиняє аномію та девіативний стан правосвідомості. В. Туманов відзначає, що як тільки країна відмовилася від тоталітарних методів правління й стала на шлях правової держави, як тільки люди отримали реальну можливість користуватися правами і свободами, відразу ж далися взнаки низький рівень правової культури суспільства, зневага до права, що десятиліттями панувала в ньому, його недооцінка: юридичний нігілізм за затребуваним правом виявився значно помітнішим, ніж за правом незатребуваним [20, с. 52].

Сьогодні ж головним джерелом деформації правосвідомості є кризовий стан українського суспільства. Так, соціальна напруженість, економічні проблеми, тяжкий морально-психологічний стан населення та багато інших чинників не тільки не сприяють подоланню правового нігілізму, але й постійно відтворюють і збільшують його. Дійсно, і правовий нігілізм, і правовий ідеалізм поширюються,

а їх різноманітні прояви збільшуються у кризові періоди розвитку суспільства. До основних чинників, що зумовляють розвиток правового нігілізму і правового ідеалізму, сучасні експерти відносять:

– соціальну кризу, негативні політичні й економічні чинники в суспільстві;

– загострення непорозумінь між владою і народом, втрату довіри до державних органів і посадових осіб;

– недоліки правового виховання населення, недостатній рівень системного засвоєння суб'єктами права норм та зразків поведінки у правовій сфері;

– спотворене розуміння взаємодії принципів законності та доцільності у праві;

– недосконалість державної ідеології в правовій сфері;

– правову пасивність громадян; низький рівень підготовки та кваліфікації юристів-практиків;

– деформацію професійної і правової свідомості посадових осіб органів держави; високий рівень корупції та латентної злочинності [17, с. 16].

Аналіз тих явищ, що відбуваються у державно-правовій дійсності сучасної України, дають можливість виокремити особливості сучасного стану розвитку правового нігілізму та правового ідеалізму. Так, сучасні дослідники, зокрема, відзначають, що під впливом трансформаційних процесів, які переживає наразі пострадянське українське суспільство, правовий нігілізм набуває цілої низки нових якісних характеристик, зокрема, таких, як: масовість, демонстративний характер, підкреслена агресивність, синергетична складова, багатоаспектність, різноманіття форм прояву, здатність до мімікрії та новоутворень [18, с. 194]. Існуючий стан економічного, політичного та суспільного життя в Україні сприяє як розвитку звичайних, так і появи новітніх його видів: регіонального і мовного сепаратизму, національного і релігійного екстремізму, гендерної нерівності, ксенофобії [18, с. 195].

Висновки. Отже, сучасне українське суспільство перебуває в процесі посткомуністичної трансформації, що спричиняє аномію та девіантний стан правової свідомості, головними формами якої сьогодні є правовий нігілізм та правовий ідеалізм. Основними напрямками подолання стану деформації правової свідомості є підвищення політичної та правової культури громадян, їх правової і моральної свідомості; удосконалення чинного законодавства; профілактика правопорушень; зміцнення законності та правопорядку, забезпечення поваги і всебічного захисту прав особистості; поліпшення якості правового виховання населення; підготовка висококваліфікованих кадрів юристів; якнайшвидше завершення правової реформи та ін.

Список бібліографічних посилань: 1. Вовпенко Н. Н. Правосознание и правовая культура: учеб. пособие. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2000. 52 с.

2. Жидовцева О. А. Особливості професійної правосвідомості працівників кримінальної міліції у справах дітей: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2013. 217 с. 3. Баранов П. П. Правосознание и правовое воспитание // *Общая теория права: курс лекций*. Н. Новгород: Изд-во Нижегородск. ВШ МВД РФ, 1993. С. 475–494. 4. Малиновский А. А. Правовой эгоцентризм как разновидность деформации индивидуального правосознания. *Правоведение*. 2008. № 6. С. 171–181. 5. Черкасова Е. В. Правосознание: понятие, признаки, функции. *Государственное строительство и право*. 2005. Вып. XII. С. 9–18. 6. Матузов Н. И. Правовой нигилизм и правовой идеализм как две стороны «одной медали». *Правоведение*. 1994. № 2. С. 3–16. 7. Самигуллин В. К. О деформациях правосознания. *Вестник ВЭГУ*. 2009. № 5 (43). С. 33–45. 8. Матузов Н. И. Правовой нигилизм как образ жизни. *Право и политика*. 2012. № 12. С. 2080–2089. 9. Гулина О. Р. Исторические корни и особенности правового нигилизма в современной России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Уфа, 2002. 29 с. 10. Панкратова М. Е. Современное толкование понятия «юридический нигилизм». *История государства и права*. 2007. № 7. С. 5–6. 11. Шмелева О. Ю. Правовой нигилизм как атрибут политического сознания. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2009. № 4. С. 249–254. 12. Муслумов Р. Р. Правовое сознание личности: учеб. пособие. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2013. 84 с. 13. Теория государства и права: курс лекций/под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. М.: Юристъ, 1999. 672 с. 14. Сафонов В. Г. Понятие правового нигилизма. *Государство и право*. 2004. № 12. С. 65–69. 15. Туманов В. А. О правовом нигилизме. *Советское государство и право*. 1989. № 10. С. 20–27. URL: <http://faclaw.narod.ru/tgp/tgp7.htm> (дата звернення: 19.11.2016). 16. Варламова Н. В. Правовой нигилизм в постсоветской России: понимание, истоки, следствие // *Драма Российского закона/Н. В. Варламова, О. А. Гаврилов, В. П. Казимирчук и др.; отв. ред. В. П. Казимирчук*. М.: Юрид. книга, 1996. С. 73–87. 17. Бурдоносова М. А. Теоретичні аспекти правового ідеалізму та правового нігілізму: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2011. 20 с. 18. Дручек О. В. Особливості правового нігілізму в Україні в період суспільної трансформації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2011. 223 с. 19. Требін М. П. Правосвідомість громадян України: стан та види деформації. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2009. Вип. 23. С. 59–62. 20. Туманов В. А. Правовой нигилизм в историко-идеологическом ракурсе. *Государство и право*. 1993. № 8. С. 52–58. URL: <http://faclaw.narod.ru/tgp/tgp14.htm> (дата звернення: 19.11.2016).

Надійшла до редколегії 26.11.2016

Пампура М. В. Основные формы деформации правосознания в переходном украинском обществе

Раскрыто содержание понятия «деформация правового сознания». Рассмотрены современные научные подходы к классификации форм деформации правового сознания. Исследованы особенности правового нигилизма и правового идеализма как основных форм деформации правового сознания. Определены основные направления преодоления деформации правосознания в современном трансформирующемся обществе.

Ключевые слова: правовое сознание, деформация правового сознания, формы деформации правового сознания, правовой нигилизм, правовой идеализм, трансформационные процессы.

Pampura M. V. The Main forms of the deformation of legal awareness in the transition Ukrainian society

The content of the concept of “deformation of legal awareness” has been revealed. The basic modern scientific approaches to the classification of the forms of deformation of legal awareness have been considered. The peculiarities of legal nihilism and legal idealism as the main forms of deformation of legal awareness have been studied. The basic directions of overcoming deformation of legal awareness in the transition society have been established.

It has been determined that legal nihilism is a general historical phenomenon: such a form of deformation of legal awareness is present in any society; however, reflecting the mentality of any nation and at the same time constituting its integral part, legal nihilism has unique, specific manifestations in the legal awareness in each nation. Accordingly, the author has suggested to consider this form of deformation of legal awareness as something peculiar to a specific nation in its ethnic and social, political and legal sense, evolving depending on the specific historical, socio-economic, geographical, cultural, linguistic and other factors.

It has been noted that nowadays the main source of deformation of legal awareness is the critical state of Ukrainian society. Thus, social tension, economic problems, difficult moral and psychological state of the population and many other factors do not contribute to overcome legal nihilism, but also constantly reproduce and increase it. The author states the following main directions of overcoming the state of deformation of legal awareness: the raise of political and legal culture of citizens, their legal and moral awareness; improvement of the current legislation; prevention of offenses; strengthening law and order; guaranteeing respect and full protection of individual rights; improvement of the quality of legal education of the population; training of highly qualified staff of lawyers; the early completion of legal reform, etc.

Keywords: legal awareness, deformation of legal awareness, forms of deformation of legal awareness, legal nihilism, legal idealism transformation process.

